

O Rexurdimento

Índice de contidos

1. Contexto histórico
2. O pensamento galeguista
3. Lingua e literatura a comezos do século XIX
 3. 1. A lingua no século XIX
 - 3.1.1 A manifestación do conflito lingüístico
 - 3.1.2 A normativización
 - 3.1.3 O estudo científico
 - 3.2. A literatura a comezos do século XIX
4. O Rexurdimento
5. Os precursores

1. Contexto histórico

A comezos do século XIX a poboación de Galicia era fundamentalmente rural. A economía galega dependía case exclusivamente da agricultura, sostida por un campesiñado que traballaba terras que non eran súas, senón arrendadas mediante un sistema chamado *foro* que obrigaba a pagarlles aos propietarios unha parte da produción (a renda foral). A miseria propiciaba a emigración, verdadeira sangría da poboación campesiña.

As clases sociais privilexiadas eran a fidalguía e o clero, que apoiaban o absolutismo, ideoloxía reaccionaria que pretendía perpetuar o Antigo Réxime que defendía os seus intereses. Contrarias ao absolutismo eran as ideas liberais que tiñan os seus adeptos na burguesía que en Galicia era maioritariamente comercial; a burguesía industrial que establece as primeiras fábricas procedía na maior parte de fóra de Galicia: cataláns, vascos...

A lingua empregada na fala das clases populares era o galego. Para a escrita empregábase o castelán, pero esta situación empeza a cambiar por razóns de tipo político. No ano 1808 prodúcese a invasión francesa e a conseguinte Guerra da Independencia (1809-1812), fanse entón os primeiros escritos en galego que teñen como finalidade mobilizar os labregos na loita contra os franceses. Nos anos que seguiron foron aparecendo na prensa textos políticos que recollían a polémica da época entre absolutistas e liberais e que eran escritos en galego para facilitar a súa difusión entre as clases populares.

Por eses anos desenvolvíase en Europa o movemento cultural e literario chamado o Romanticismo, que en Galicia entrou serodiamente, pero que creou un clima favorable entre os intelectuais da época polo estudo da historia dos pobos e das súas peculiaridades, o que favoreceu o desenvolvemento das linguas chamadas “rexionais”.

2. O pensamento galeguista

A mediados do século XIX xorde un movemento ideolóxico que ten como base a reivindicación da identidade galega dende a política e a cultura. Dun modo xenérico este movemento ideolóxico coñécese co nome de galeguismo; mais, dentro do ámbito político, este galeguismo foise concretando e evolucionando en diferentes etapas e correntes. Así, ao longo do século XIX o galeguismo manifestouse nas diferentes tendencias políticas. Vexémolas:

O espírito de rebeldía preconizado polo Romanticismo, xunto coas ideas liberais da época, propiciaron o nacemento dun movemento ideolóxico e político que hoxe coñecemos co nome de Provincialismo (1840-1854) e que, partindo do recoñecemento da especificidade de Galicia, ten como obxectivo a súa rexeneración social e económica. Podemos dicir do Provincialismo que foi o precursor do que hoxe coñecemos co nome de “galeguismo”. Estaba formado por intelectuais de clase media-alta que utilizaban a prensa para dar a coñecer as súas ideas. Un acontecemento fundamental deste movemento foi a súa participación no levantamento do xeneral Solís no ano 1846, que supuxo a rebelión de Galicia contra o centralismo. Fracasado este levantamento, once dos seus dirixentes foron fusilados (os chamados “Mártires de Carral”), os provincialistas terán que dispersarse marchando moitos ao exilio, entre eles varios dos considerados precursores do Rexurdimento galego, como Francisco Añón.

Outro dos movementos políticos foi o Federalismo, movemento ligado ás ideas republicanas que defendía a Galicia como un cantón dentro do territorio español. A restauración de 1881 fixo que o proxecto de constitución que esta tendencia política redactara, quedara en nada.

A definición teórica do nacionalismo manifestouse co Rexionalismo xa que esta tendencia aparece ligada a importantes iniciativas e diferentes dinámicas do mundo cultural. Consideran os rexionalistas que Galicia era unha rexión diferenciada culturalmente das outras e reclamaba unha maior descentralización das competencias por parte do Estado e certa autonomía política. Nesta mesma tendencia existiron dúas correntes, por unha banda unha tendencia tradicionalista liderada por Alfredo Brañas e, pola outra, unha liberal dirixida por Manuel Murguía. Tanto un coma o outro, foron os grande ideólogos do movemento rexionalista e os seus pensamentos e teorías recolléronas en publicación coma: *El regionalismo* (1889) de A. Brañas e *El regionalismo gallego* (1889) de M. Murguía.

3. Lingua e literatura a comezos do século XIX

3. 1. A lingua no século XIX

3.1.1 A manifestación do conflito lingüístico

A mediados do século XIX comezou a manifestarse claramente o conflito lingüístico entre o galego e o castelán, que vivira totalmente agochado, salvo as denuncias illadas dalgúns ilustrados do século XVIII.

A defensa do galego como elemento que nos define como pobo diferente cultural e lingüisticamente xurdiu como reacción fronte ao proceso de uniformización promovido polo novo Estado liberal. A reivindicación e defensa da lingua foi parella ao proceso de formación dunha conciencia nacional galega e cobrou especial forza na segunda metade do século XIX co movemento rexionalista de Alfredo Brañas, ao mesmo tempo que se restauraba unha literatura autenticamente galega. Son dese momento as obras de Rosalía, Curros e Pondal.

No século XIX a reivindicación do idioma tivo un carácter exclusivamente culturalista. É dicir, empregábase o galego na literatura, pero en cambio non se utilizaba nos documentos persoais e nos actos públicos. Esta contradición tivo a súa xustificación no feito de que daquela resultaba un tanto incómodo empregar unha lingua coma o galego de marcado carácter popular, ignorada pola administración e ridiculizada pola clase dirixente. Esta situación claramente diglósica mudará a nivel cultural a principios do século XX coas Irmandades da Fala.

3.1.2. A normativización lingüística

Descoñecedores da tradición literaria medieval, os escritores do século XIX recorreron ao galego coloquial da súa zona para elaborar as súas obras. A maioría dos textos patriótico-políticos do primeiro terzo do século, as obras dos Precursores e mesmo *Cantares gallegos* de Rosalía están escritos nun galego dialectal de ortografía vacilante. O aumento na produción literaria na segunda metade do século XIX favoreceu o intercambio de termos dialectais e o enriquecemento da lingua literaria. Con todo, ata as Irmandades da Fala non se progresará na creación dunha lingua literaria culta.

3.1.3. O estudo científico do idioma

Na segunda metade do século XIX xurdiu o interese polo estudo da lingua e apareceron as primeiras gramáticas e dicionarios do galego.

En 1863, Francisco Javier Rodríguez publicou o seu *Diccionario Gallego-Castellano*; ao ano seguinte saíu do prelo o *Compendio de Gramática Gallego-Castellana*, do compostelán Francisco Mirás, obra de escasa calidade que foi amplamente superada pola *Gramática Gallega* que en 1868 publicou Juan A. Saco y Arce. Nese mesmo ano apareceu a obra *El Habla Gallega* de Cuveiro Piñol, e oito anos máis tarde o seu *Diccionario Gallego-Castellano*. Finalmente, en 1884, Marcial Valladares Núñez publicou o seu *Diccionario Gallego-Castellano*, un dos dicionarios máis populares.

As gramáticas están redactadas en castelán e os dicionarios dan o significado dos vocábulos nesa mesma lingua.

3. 2. A literatura a comezos do século XIX

Ao longo do século XIX houbo unha forte axitación política e social motivada pola invasión dos franceses e polas loitas entre os absolutistas e os liberais; isto provocou a creación dunha literatura de circunstancias de carácter propagandístico ou de finalidade didáctica. A súa importancia reside no valor lingüístico e documental, pois carecen de valor literario e, ademais, a presenza do galego é escasa por iso non podemos falar dun sistema literario completo.

Os textos propagandísticos antifranceses tiñan como finalidade mobilizar a poboación contra os exércitos de Napoleón. Estaban escritos en galego para chegar a todo o pobo e facilitar a súa comprensión. Destaca a obra *Proezas de Galicia* (1810) de Xosé Fernández de Neira que narra, a través dun diálogo, os feitos bélicos nos que o propio autor participou.

Outros textos propagandísticos que tamén tivo difusión foron a *Tertulia de Picaños* ou a *Tertulia na Alameda*.

Paralelamente a estes textos propagandísticos, nacían os primeiros textos propiamente literarios e cunha finalidade litúrxica. Un exemplo desta literatura son as composicións poéticas de Nicomedes Pastor Díaz “Alborada” e “Égloga de Belmiro e Benigno” nas cales trata temas propios do Romanticismo coma a paisaxe ou a saudade da terra.

O xénero dramático da época ven da man de Antonio Benito Fandiño coa obra *A casamenteira*, escrita en 1812 mentres estaba no cárcere polos seus ideais liberais. Esta peza teatral desenvólvese no rural e trata o tema dos casamentos amañados, de aí a súa intención didáctica.

4. O Rexurdimento

O Rexurdimento é un movemento de recuperación da lingua, da cultura e da literatura galega que se levou a cabo ao longo do século XIX e comezos do XX. Con este movemento, consolidouse un sistema literario galego autónomo e algunhas obras poéticas de gran calidade, como veremos, acadaron un grande éxito.

Adóitanse distinguir tres etapas ou períodos:

- O período precursor: engloba autores que publicaron obras en galego antes de 1963.
- O rexurdimento pleno: está marcado polo labor dos tres grandes escritores do século XIX: Rosalía de Castro, M. Curros Enríquez e Eduardo Pondal.
- O período finesecular: formado por autores coetáneos aos tres grandes poetas do Rexurdimento e que continuaron coa recuperación da cultura e do idioma.

Os autores e intelectuais da época tiñan unha serie de obxectivos en común, entre os que destacan:

- Cambio da mentalidade con respecto á lingua galega e a ampliación das súas funcións.
- Interese por crear un modelo de lingua culto, depurado de imperfeccións e por enriba das variantes dialectais.
- Recuperación do pasado histórico de Galicia.
- Reivindicación de Galicia como un pobo con características propias.

Para acadar estes obxectivos, non só se centraron na literatura, senón que traballaron noutros ámbitos da cultura coma a historia, a lingüística, música...

Con respecto á historia, un dos principais historiadores da época foi Manuel Murguía que publicou *Historia de Galicia*. Esta tarefa de rexurdir a cultura completou coa creación de diferentes editoriais que non só publicaban libros, senón tamén xornais e revistas escritas total ou parcialmente en galego.

Estas publicacións periódicas van acadar importancia por ser o medio de difusión de moitas sociedade culturais e políticas que defendían nelas os valores de Galicia como pobo. Ademais, serán os diferentes xornais e revistas os que publicarán os primeiros textos literarios que darán comezo ao Rexurdimento. A primeira publicación periódica monolingüe en galego foi *O tío Marcos da Portela* (1876-1888) impulsado por Valentín Lamas Carvajal.

5. Os precursores

No que se refire á literatura en galego, os escritores relacionados co movemento provincialista forman un grupo ao que se denomina os precursores. Nas súas composicións defenden a lingua galega e piden a outros escritores que tamén o fagan para poder acadar unha literatura en galego. Entre os feitos literarios destacados desta etapa está o Banquete de Conxo en 1856, que foi un xantar entre varios escritores con ideoloxías revolucionarias, e a celebración na Coruña dos primeiros Xogos Florais en 1861. Estes xogos eran certames literarios no que participaban moitos escritores con poemas escritos en galego e en castelán. Ao ano seguinte, publicáronse os textos en galego deste certame co título de *Álbum de la Caridad*.

A poesía era o único xénero cultivado e entre estes poetas destacaron:

Xoán Manuel Pintos (1811-1876), autor que fai unha atinada defensa do galego no seu libro *A gaita gallega* (1853). Nesta obra mestura textos didácticos, diálogos en verso e prosa e anotación lingüísticas. Trátase dunha obra trilingüe, en galego, castelán e latín, na cal a parte principal está constituída por un diálogo entre un mozo tamborileiro de orixe castelá e un gaiteiro galego. O obxectivo desta obra é a defensa de Galicia e a reivindicación dos seus costumes, xente e da súa lingua. Deixounos obras obras entre as que destaca o poema “Galicia”, que é unha epopea en lingua galega.

Francisco Añón (1812-1861), que publicou poemas de contido costumista e patriótico. Estas composicións como “O magosto”, “A leiteira” recollen os dous temas que el prefería: Galicia e o amor expresado sempre en contacto coa natureza. O seu himno “A Galicia” recibiu o accésit dos Xogos Florais da Coruña de 1881.

O labor cultural deste grupo de precursores será recollido por unha xeración posterior de mozos e mozas que se declaran os seus herdeiros e que toman o ano 1846 (Levantamento de Solís) como o seu punto de referencia. Entre estes mozos salientan os nomes de Manuel Murguía, Eduardo Pondal e Rosalía de Castro.

No ano 1863 aparece o libro de Rosalía de Castro *Cantares gallegos* e, tradicionalmente, considérase esta data como o inicio do **Rexurdimento pleno**.

A produción literaria incrementábase notablemente a partir do ano 1875 coa aparición de numerosas publicacións periódicas, o que fai que a prensa da época desempeñe un importante papel no Rexurdimento literario. Tamén tiveron repercusión os certames literarios entre os que destacaremos os Xogos Florais de Tui do ano 1891 nos que salientou como orador Manuel Murguía e que supuxo un fito histórico do emprego do galego como lingua pública en usos formais.

A lírica é o xénero literario máis importante do Rexurdimento e os tres grandes poetas da época son **Rosalía de Castro, Manuel Curros Enríquez e Eduardo Pondal**.

A prosa de ficción foi moito menos cultivada, en parte porque a escasa formación do hábito lector en galego determina a preferencia polas formas líricas, máis breves, que poden aparecer con facilidade nas páxinas dos xornais, en parte tamén pola crenza instalada no seo da sociedade da época de que o galego resultaba unha lingua particularmente idónea para a poesía.

O teatro. Tendo en conta o carácter limitado da produción teatral da época e a baixa calidade das obras, non se pode dicir con propiedade que exista un teatro do Rexurdimento.